

PRAVOPIS HRVATSKI – PRAVOPIS SRPSKI

Jesu li Srbi Hrvatima dali pravopis? Jesu li utemeljene tvrdnje o *srpskos-ti* fonološkoga (»fonetskoga« ili »fonetičkoga«) pravopisnog načela? Nisu li, konačno, i sami Hrvati pridonijeli neprihvatljivim tumačenjima vlastite pravopisne norme? Pitanja su to koja nam se nužno nameću kad god se progovori o hrvatskome pravopisnom kompleksu.

Prosudbe današnje hrvatske pravopisne norme nerijetko izazivaju mnogo žući. Sporimo se najčešće oko prevlasti temeljnih pravopisnih načela u protežnosti hrvatske pismenosti. Da bi se tom problemu moglo pristupiti trezvenije, nužno bi bilo prikazati kontinuitet hrvatskoga pravopisnog uzusa (više ovdje u tekstu »Hrvatski slovopis i pravopis u predstandardizacijskome razdoblju«), ali i razmotriti dvije dobrim dijelom različite prakse, hrvatsku i srpsku, te se napokon, barem u pitanju pravopisne kodifikacije, riješiti nepotrebna nam – i štetna – kompleksa takozvanih *hrvatskih vukovaca*.²⁷²

To se nesumnjivo može činiti na više načina. Za ovu će prigodu biti odabran tek jedan od mogućih. Nakana nam je naime usporediti zastupljenost temeljnih pravopisnih načela, fonološkog i morfonološkog, u hrvatskoj i srpskoj normi, a kao polazište će nam poslužiti sučeljavanje dviju (hrvatskih) pravopisnih knjiga – nastalih pod izravnijim utjecajem srpske pravopisne prakse – recimo to tako, *kanonskom* tipu hrvatske fonološko-morfonološke pravopisne norme. Riječ je o petom izdanju Boranićeva *Pravopisa hrvatskoga ili srpskoga jezika*, objavljenom u Zagrebu 1930. godine i pre-rađenom prema izrazito unitaristički sročenoj *Pravopisnom uputstvu za sve osnovne, stručne i srednje škole Kraljevine Srba Hrvata i Slovenaca* iz 1929. godine, i o novosadskom *Pravopisu hrvatskosrpskoga književnog jezika* iz 1960. godine, neposrednu posljeticu takozvanog *novosadskog dogo-*

²⁷² I ne samo da se u hrvatskoj kulturnoj (nerijetko i uže, filološkoj) javnosti (pre)često propituju fonološki *temelji* hrvatskoga pravopisa te da se u tom kontekstu poprilično proizvoljno interpretira *predvukovska* tradicija hrvatske pismenosti nego se iskazuje i iznimna osjetljivost na pojedine etape fonološke dionice hrvatske pravopisnosti (usp. ovdje u tekstu »Hrvatski pravopisni kompleks: *Novi Sad* i hrvatski pravopis danas«).

vora, te o njihovu odnosu prema hrvatskoj pravopisnoj normi koja im je prethodila, ali i onoj koja je slijedila. Dakako, da bi se uopće i moglo govoriti o približavanju srpskoj pravopisnoj normi, usporedit ćemo rješenja iz tih i drugih hrvatskih pravopisnih knjiga s onima iz srpskih.

No ponajprije o samim pravopisnim načelima. Uobičajilo se neprecizno govoriti o dvama tipovima pravopisa: »fonetskom« i »etimološkom« i/ili »kori(j)enskom«, odnosno o pravopisima zasnovanim ili na »fonetskom«/»fonetičkom« ili naprotiv na »etimološkom«/»etimologičkom« načelu. I dok se takozvani »fonetički« pravopis obično potkrepljuje upitnom maksimom *Piši kao što govoriš, čitaj kao što je napisano*, ilirski je gramatičar Vjekoslav Babukić tome suprotstavio i nama danas, iako udaljenima od ilirske pravopisne koncepcije, znatno prihvatljiviju postavku: *Piši za oči, govori za uši!*²⁷³ Upravo u tim dvama iskazima sadržana je bit sukoba između dviju pravopisnih mogućnosti, štoviše i bit nekih naših današnjih propitivanja vlastitih pravopisnih navika. Osim s problemom utvrđivanja (i kodifikacije) pravopisne norme treba se odmah suočiti i s osnovnim teorijskim pitanjem: određivanjem, pa potom i imenovanjem samih pravopisnih načela.

I da ne duljimo: za pravopisno ćemo načelo tradicionalno zvano »fonetičkim«/»fonetskim« lako dokazati da je ustvari fonološko; »etimologički«/»etimološki« ili pak »korijenski« pravopis nazivat ćemo morfonološkim.²⁷⁴ Drugim riječima, fonološko pravopisno načelo pretpostavlja da se slovima bilježe fonemi, a morfonološko se načelo ostvaruje onda kada se uspostavlja odnos slovo – morfonem.²⁷⁵

Smutnju nadalje čine i različite neprecizne i ishitrene ocjene starije hrvatske pismenosti. Uvriježeno mišljenje kako je hrvatski pravopis tradicionalno morfonološki te kako je tek u burnim zbivanjima s kraja devetnaestog stoljeća naglo skrenuo u smjeru fonološkome svojom isključivošću

²⁷³ Danas ćemo naime upozoravati na to da fonetski/fonetički pravopis realno nije moguć, odnosno da ne postoji pravopis prema kojemu bi se slovima/grafemima bilježili realno ostvareni glasovi; štoviše, ne postoji ni dosljedno fonološki pravopis, što će reći da u svakom fonološkom pravopisu ima i elemenata morfonološkoga. O tome više u nastavku.

²⁷⁴ Ne ulazimo ovdje u moguće fine distinkcije između etimološkog/korijenskog i morfonološkog pravopisa. U konačnici, bit je u tome da se teži tome da se u pismu čuvaju morfemske granice (da se dakle ne bilježe alternacije fonema); stoga se takav pravopis naziva i morfološkim/morfemskim.

²⁷⁵ Nazivi se pravopisnih načela (i tipova pravopisa) uzimaju uvjetno, kao prevladavajući u suvremenome hrvatskom jezikoslovlju. Nećemo ovdje problematizirati njihovu prihvatljivost; gdje se naime (utemeljeno?) upozorava na problematiku samoga naziva *morfonološki*, koji bi se mogao pogrešno tumačiti kao pravopis koji bilježi morfonološke promjene, ali – ističemo – motivacija naziva upravo je suprotna: slovima se bilježe morfonemi, a ne njihove alo-realizacije!

jednostavno upućuje na nužnost temeljitijih propitivanja (više ovdje u tekstu »Hrvatski slovopis i pravopis u predstandardizacijskome razdoblju«). Naznake takvih prosudbi neće nam promaći ni u novijoj jezikoslovnoj literaturi, negdje jasnije, a negdje bojažljivije iskazane (usp. npr. Katičić 1986b i 1986d; Brozović 1985 i 1995: 23–24, 28): govorit će se naime ne isključivo o jednom pravopisnom načelu, nego istom o njegovoj dominaciji u određenoj (hrvatskoj) pravopisnoj normi. Sve nas to nedvojbeno upućuje na potrebu ponovna izučavanja povelika korpusa hrvatske dopreporodne pisane riječi. Pritom se pitanje pravopisa (ortografije) dijelom preklapa s pitanjem slovopisa (grafije); otuda vjerojatno i mnoga ranija neprecizna određivanja starijih hrvatskih pravopisnih praksi. Da to podrobnije iskažemo, pomoći će nam – smatramo – vrlo prihvatljiva Brozovićeve distinkcija: dok ortografija može biti fonološka i morfonološka, sama je grafija ili fonološka ili nefonološka (usp. Brozović 1988: 108; isto i u Brozović 1976: 53).²⁷⁶ Pitanje koje nam se odmah nameće jest nije li nas znatnim dijelom nefonološki predilirski slovopis zaveo na pomisao o morfonološkom hrvatskom pravopisu. Uostalom, i prije nastojanja oko uređenja hrvatskog pravopisa težnje su se hrvatskih filologa ponajviše usmjeravale na ujednačavanje hrvatskoga slovopisa.

U tom svjetlu predočena ne bi nas trebala čuditi ni pobjeda filološkog programa hrvatskih vukovaca, prevaga njihovih poimanja hrvatskoga književnog (standardnog) jezika i pravopisa. Vjerojatno da nije postojala povezanost i s ranijom tradicijom, ni oni ne bi, usuprot naklonom im političkome ozračju, tako sigurno zavlitali hrvatskom filološkom scenom.²⁷⁷ Nadalje, vukovskoj pravopisnoj koncepciji u prilog ide i priroda hrvatskoga jezika, a to su isticali lingvisti od Vatroslava Jagića i Stjepana Ivšića, pa do Blaža Jurišića i Dalibora Brozovića.²⁷⁸ Dakle s jedne strane *tradicija*, a s druge *priroda jezika* dovode nas do naše današnje pravopisne prakse.

²⁷⁶ Najbolje će to biti pokazati na sljedećem primjeru: pišemo li /štititi/ *shtititi*, slijedom *sh*, označavamo jedan fonem, fonem /š/, dok u zapisu *štititi* isti fonem bilježimo jednogرافemskim slovom *š*. U prvom je slučaju riječ o nefonološkoj, a u drugom o fonološkoj grafiji.

U tom kontekstu može biti izuzetno zanimljivom Katičićeva postavka kako je upravo Gaj, zdušno se inače zalažući za »etimološki« pravopis, svojom reformom latinične grafije koja se kretala smjerom stvaranja fonološkog pisma zapravo olakšao provedbu fonološkog pravopisnog načela (usp. Katičić 1986d: 147).

²⁷⁷ Iako bi se ta misao, čini nam se, osim na pitanje hrvatskoga pravopisa, mogla protezati i na hrvatsku standardnojezičnu problematiku, ovdje se zadržavam na pitanju hrvatskoga pravopisa.

²⁷⁸ Mislimo pritom na vrlo revolucionarnu misao Vatroslava Jagića iz 1864. godine kada se u članku »Naš pravopis« zalagao za to da pravopis novopokrenuta časopisa »Književnik« bude »što bliži današnjim znanstvenim izvodom jezikoslovnim, a što priličniji i dosljedniji sudbinam prošlim« (navedeno prema Katičić 1986a: 96).

Prihvatimo li napokon ovaj naš pravopis kao hrvatski, preostaje nam da, istražujući upravo zastupljenost fonološkog i morfonološkog načela u njemu, ustanovimo i njegove posebnosti u odnosu na dobrim dijelom i po tome različit srpski. Pomoći će nam pritom, uz već spominjane hrvatske pravopisne knjige, i Brozov *Hrvatski pravopis*, prva prava hrvatska pravopisna knjiga iz 1892. godine, te i ostala izdanja Boranićeva *Pravopisa*, ali i pravopisi koji su objavljivani nakon novosadskoga te su dijelom mijenjali pravopisnu normu njime propisanu (o hrvatskim pravopisnim knjigama više ovdje u tekstu »Hrvatska pravopisna norma u 20. stoljeću«). Pojedine ćemo promjene u hrvatskoj normi nastojati pritom prikazati u svjetlu rješenja iz srpskog pravopisa Aleksandra Belića.

Krenimo stoga upravo od Brozova *Hrvatskog pravopisa*, i to od fonološkoga, ali i morfonološkoga u njemu. I dok Broz sam svoj *Pravopis* određuje kao »fonetički«, dakle fonološki, u njemu čitamo i iskaze poput ovih: »Spomenuto pravilo vrijedi samo za suglasna u istoj riječi a ne vrijedi za suglasna, od kojih je jedno na svršetku predašnje riječi, a drugo na početku potonje riječi« (usp. Broz 1893: 22, ali i 24, 26, 29),²⁷⁹ ali i primjere kao što su sljedeći: *ropče*, ali *rob čeka*. To pak nije ništa drugo doli bilježenje morfonema. Ukratko, morfonološko se načelo redovito provodi na granicama riječi, odnosno alternacije se fonema u takvim slučajevima ne bilježe.

Napokon, u pravopisnim zbivanjima prije pojave Brozova *Hrvatskoga pravopisa* svakako valja spomenuti i Marćela Kušara, koji je u svojoj knjižici *Nauka o pravopisu jezika hrvackoga ili srpskoga* (Dubrovnik, 1889), obazirući se inače na oba pravopisna tipa, nedvosmisleno dao prednost fonološkom pisanju. To je Kušarovo djelo bilo uzorom i Ivanu Brozu pri sastavljanju njegova *Pravopisa*. (O Kušarovoj pravopisnoj djelatnosti više ovdje u tekstovima »Pravopisni nazori Marćela /Marcela/ Kušara« i »Knjiga zvana pravopis: U čemu je Marćel /Marcel/ Kušar utjecao na Ivana Broza«.)

Sedamdesetak godina poslije Jagića i Stjepan Ivšić brani fonološki (»fonetski«) pravopis tumačeći kako su naše riječi »toliko pune i obilate, da nam u njima ostaje i u onim prilikama, kad se nešto pruruše, još uvijek dosta za oči, da ih možemo lako, osim vrlo rijetko, raspoznati i u njihovu značenju odmah shvatiti« (usp. Ivšić 1938/39: 9).

Zanimljivo je spomenuti i pismo Blaža Jurišića, pročelnika Hrvatskog državnog ureda za jezik Nezavisne Države Hrvatske, a koje je bilo neposredan odgovor na jezičnu i pravopisnu politiku te Države. Nastavljajući njime Ivšićevu misao Jurišić se, za ono vrijeme i svoj položaj neobično smjelo, zalaže za »fonetiku«. Upozorava na nepotrebnost insistiranja na »etimologiji«; ističe – s mnogo političkog takta, ali i lingvističke mudrosti – da ne treba na taj način stvarati razlike između hrvatskoga i srpskoga jezika te da bi šteta od uvođenja takva pravopisa bila višestruka (usp. Jurišić 1941).

Ono što su Jagić, pa i Ivšić i Jurišić dobro i prilično precizno naznačili, Brozović je pak vrlo jasno i iskazao nalazeći odgovor na pitanje zašto je u našoj pravopisnoj normi prevladalo fonološko načelo u transparentnosti (prozirnosti) hrvatskoga fonološkoga sustava (usp. Brozović 1976: 51).

²⁷⁹ Iako su razlike između prvog i godinu dana kasnije objavljenog drugog izdanja neznatne, ovdje upućujemo na drugo izdanje jer u njemu nalazimo više primjera.

Nadalje, Brozovim je *Hrvatskim pravopisom* propisano da se morfonem /d/ bilježi ispred /s/ i /š/, ali i ispred /c/, /č/ i /ć/ u nekih »književničkih« (!) riječi, primjerice *nadčestari*, *nadčovječni*, *nadčutni* (usp. Broz 1893: 22 i 30). Recimo ovdje samo to da bi u svim netom navedenim primjerima bilo teško ustanoviti prave razloge ostvarivanja morfonološkog načela: jedini odgovor koji se iz današnje perspektive može ponuditi jest – tradicija.²⁸⁰

Konačno, gotovo da je zanemariv broj primjera u kojima se morfonološko pravopisno načelo tumači semantičkim razlozima. Primjeri koje je naveo Broz – *mladca* < *mladac*; *mlatca* < *mlatac* (usp. Broz 1893: 29) – djeluju više poput duhovite pravopisne dosjetke nego što bismo mogli i pretpostaviti da bi doista bili funkcionalni. Teško je naime zamisliti govornu situaciju u kojoj kontekst, i jezični i izvanjezični, ne bi odigrao presudnu ulogu.²⁸¹

Već je na temelju letimična uvida u pravopisna rješenja iz Brozova *Pravopisa* razvidno jedno: hrvatski pravopis, kao uostalom ni jedan drugi, nije zasnovan isključivo na jednom pravopisnom načelu te u njemu, uz dominantno fonološko, nailazimo i na sasvim izrazite elemente morfonološkog pisanja. Nadalje, rješenja će se iz Brozove pravopisne knjižice uzeti kao polazišna za ustanovljavanje hrvatske pravopisne tradicije, i to ne samo zbog njezina prvenstva već i zbog, čini se, utemeljene pretpostavke o kodifikatorskoj ulozi koju je ona odigrala pri kraju 19. stoljeća.

Zanimljivo će sada biti ustanoviti kakva je situacija u srpskoj pravopisnoj praksi. Ona se pak može pratiti kroz nekoliko izdanja *Pravopisa srpskohrvatskog književnog jezika* Aleksandra Belića: iz 1923, 1930. (pre-

²⁸⁰ Moglo bi se, dakako, ići i korak dalje te razloge takvih pravopisnih rješenja tražiti u specifičnome (neslivenome/nefuzioniranome) (pravo)govornom ostvaraju, na što je upozoravao još Vuk Stefanović Karadžić. Međutim jedno je sigurno: bilježenje morfonema /d/ u spomenutim riječima ne odgovara njihovoj fonološkoj strukturi.

²⁸¹ Broz doduše navodi da se zato »može pisati, kako kad zatreba, ili *mladca mladče* ... ili *mlatca mlatče*«, ali moramo ipak upozoriti na neprikladnost takve formulacije u normativnome priručniku.

Još i više može iznenaditi to što slično pravilo, pa i iste primjere, nalazimo i u znatno mlađem *Hrvatskom pravopisu* (Babić–Finka–Moguš 1994: 56): »U pismu se *ne mora* (istakla L. B.) bilježiti jednačenje šumnika kad to zahtijeva jasnoća, odnosno zbog izrazitijeg isticanja osnove riječi ili osnovne riječi, pa se uz dosadašnju praksu dopušta naporedni način bilježenja:

(...)

mn. *mladci* i *mlaci* i G jd. *mladca* prema *mladac*,

mn. *mlatci* i *mlaci* i G jd. *mlatca* prema *mlatac* (...)

Ipak, osim sumnje u opravdanost takva pravopisnog pravila u današnjoj pravopisnoj knjizi, pa i problematiziranja same formulacije, očito naslijeđene iz više no stoljeće stara uzora, i primjeri poput ovoga svjedoče o kontinuitetu hrvatske (pravo)pismenosti te o nesumnjivu utjecaju Ivana Broza na kasnije hrvatske pravopisice.

rađeno prema *Pravopisnom uputstvu*) te 1950. godine. To će razmatranje biti završeno prikazom stanja u *Pravopisu srpskoga jezika* Mitra Pešikana, Jovana Jerkovića i Mate Pižurice iz 1994. godine.

Najmanje morfonološkoga nalazimo u Belićevu *Pravopisu* iz 1923. godine. Belić, a činio je to, naveli smo, i Broz, napominje da se fonološko načelo redovito provodi samo unutar iste riječi, a nipošto ne na granicama dviju riječi.²⁸² Fonološko se načelo po tom *Pravopisu*, istaknimo, vrlo dosljedno provodi na morfemskim granicama u istoj riječi; štoviše Belić, za pravopisnu knjigu ipak neočekivano ekstenzivno, obračunava s po tome dijelom različitom ranijom srpskom, Vukovom, pravopisnom tradicijom te zahtijeva njezino napuštanje.²⁸³

U sljedećem je izdanju svoga *Pravopisa* iz 1930. godine, usklađenom prema *Pravopisnom uputstvu*,²⁸⁴ Belić ublažio svoje prvotne stavove: uz dominantno fonološko na određenim se morfemskim granicama unutar

²⁸² »Pravopis se našeg jezika samo u izvesnom pravcu može nazvati glasovnim (fonetičkim), jer je pisanje reči prema izgovoru ograničeno u njemu samo na zasebne reči i zasebne oblike. To znači da naš pravopis vodi računa o promenama samo u zasebnim rečima (na pr. *sladak: slatka*), ali ne i o promenama izvan zasebnih reči, t. j. u slučajevima kada bi promena glasova zavisila od neposredne blizine *zasebnih reči u rečenici*. Na pr. iako se izgovara *kot kuće*, piše se *kod kuće*, jer su to dve zasebne reči, a svaka se reč ili svaki se oblik reči piše, prema duhu našeg pravopisa, onako kako on sam glasi, bez obzira na njegovu vezu sa drugim rečima u rečenici.« Usp. Belić 1923: 8–9.

²⁸³ »Od vremena Vuka Karadžića ušlo je u običaj da se *d* ne menja u *t* ispred *s* i *š*: *od-seći, odšetati* i sl. Karadžić je branio ostavljanje *d* ispred *s* time što se *ds* u narodu vrlo različito izgovara: kao *c*, kao *s*, kao *ts* i kao *ds*; zato je za sve slučajeve zadržao *ds*, a verovatno prema *ds* i *dš*; za njim se pošlo dalje, pa se ostavlja neizmenjeno i *dč, dc, ds*, pa čak i *gs* i sl. (...)»

Odavde se vidi da ova odstupanja počinju narušavati ceo sistem našeg pravopisa u ovom pravcu; međutim ona nisu ni najmanje opravdana ni potrebna. (...)

Radi doslednosti i prostote našeg pravopisa, tih osnovnih crta kojima se on odlikuje, ja predlažem da se piše: *pretsednik, otseći, gratski, otšetati, katšto, gospotstvo, vermečki, bekstvo, voćstvo* i sl. t. j. da se ispred *s* i *š* vrši u potpunosti pravilo o zvučnim i muklim suglasnicima. Ispred *č* i *c* nije bilo nikad dovoljno razloga da se *d* ne menja u *t*, pa prema tome nema smisla ni dalje zadržavati i širiti takav način pisanja. Dakle, treba pisati *otčepiti, otcepiti, otčušnuti* i sl., u koliko ne nastupaju kakve druge promene u takvim slučajevima, t. j. u koliko se *t* u takvom položaju ne gubi. A ono se gubi kada se u promeni reči desi takva grupa suglasnika (isp. *oče* od *otče, zadaci* od *zadatci* i sl.); međutim kada je to *t* u glagolskom predmetku – ono se zadržava.

Ako se ovo pravilo ne primi odmah u celini, moglo bi se dopustiti jedino da se naporedno sa *ts* može upotrebljavati još *ds*, dakle *ljutski* ili *ljudski*. Ali ipak bi valjalo i tu što pre ostati sa jedinim racionalnim pisanjem – *ts*.« Usp. Belić 1923: 81–83.

Već se po ovome dađe razabrati kako ni srpski pravopisni uzus nije bio jednoznačno fonološki. Svojevrсна su kolebanja očigledno bila prisutna i u tradiciji srpske pismenosti.

²⁸⁴ Pozivajući se na raniju Vukovu praksu, u *Uputstvu* je propisano sljedeće: »Kada se suglasnik *d* nahodi u rečima pred nastavkom *ski* ili *stvo*, on se u pisanju ne menja: *Beograd: beogradski, grad: gradski, gospoda: gospodstvo* i sl.« Usp. *Pravopisno uputstvo* 1929: 17.

riječi sada ostvaruje morfonološko načelo.²⁸⁵ Isti pravopisac ni u izdanju iz 1950. godine ne mijenja tako zacrtanu normu (usp. Belić 1950: 63–64).

Situaciju u *Pravopisu srpskoga jezika* iz 1994. godine (Pešikan–Jerko-
vić–Pižurica) ovdje i ne bi trebalo posebice komentirati: valjalo bi je na-
ime motriti kao nastavak novosadske pravopisne norme, a ona će pak,
kao posljedak tzv. *novosadskog dogovora* hrvatskih i srpskih lingvista,
biti prikazana u sklopu govorenja o hrvatskoj pravopisnoj tradiciji.²⁸⁶
Ipak, valja nam spomenuti da ni noviji srpski pravopis ne odustaje od po-
dužih, »nepravopisnih« komentara svojih pravopisnih rješenja, pozivajući
se, štoviše, i na narodne govore, što osim na metodološke razlike u nači-
nu propisivanja pravopisne norme može uputiti i na dijelom različite stan-
dardnojezične koncepcije, hrvatsku i srpsku.²⁸⁷

Odnos bismo fonološkog i morfonološkog načela u srpskoj pravopisnoj
praksi mogli pregledno predstaviti ovako:

²⁸⁵ »Od ovoga pravila dopušta se, još od Vuka, samo jedno otpustanje. Kad se u pride-
vima pred nastavkom *ski* ili u imenicama pred nastavkom *stvo* nahodi *d*, onda se *d* ne
menja, dakle *dski* i *dstvo*: *grad* – *gradski*, *gospodin* – *gospodstvo*, *Beograd* – *beogradski*
i sl.« Usp. Belić 1930: 51.

Nepreciznom se i za normativni priručnik neprimjerenom formulacijom »dopušta se«
zapravo gotovo prešutno napuštaju radikalnije fonološke koncepcije iz ranijega izdanja.

²⁸⁶ O novosadskom se *Pravopisu* može u tom smislu govoriti i kao o hrvatskom i kao o
srpskom – napokon, i objavljen je u dvjema »varijantama« (*Pravopis hrvatskosrpskoga
književnog jezika* / *Pravopis srpskohrvatskoga književnog jezika*) – te se može motriti s
dvaju stajališta: 1) konceptijski on je uglavnom neprihvatljiv; knjiga je to koja je morala
potvrditi »tezu« o jedinstvenosti hrvatskoga i srpskoga jezika; zanimljivo je da je toj tezi
trebao poslužiti ponajprije pravopis, priručnik koji je u Hrvatskoj imao tada već sedam-
desetogodišnju tradiciju pa se moglo pretpostaviti da postoji navika njegove uporabe;
2) s obzirom na normu njime propisanu ovaj *Pravopis* ne samo da nije išao na bitne izmje-
ne (pa je i imao većih izgleda za »uspjeh« ili barem poduži opstanak) nego su neke mijene
i »usavršavanja« postojeće norme, vjerojatno i sa svoje razložnosti, potom prihvaćeni i u
kasnijim hrvatskim pravopisima (primjerice, neka od pravila za pisanje velikog i malog
početnog slova, odabir logičko-semantičkog interpunkcijskog načela). U pogledu odnosa
promatranih pravopisnih načela, fonološkog i morfonološkog, *Pravopis* je to koji je ponu-
dio kompromisno rješenje s obzirom na dotadašnju hrvatsku i srpsku pravopisnu normu.
Više ne samo o novosadskoj pravopisnoj normi nego i statusu te knjige u kontinuitetu
hrvatske pravopisnosti vidi ovdje u tekstu »Hrvatski pravopisni kompleks: *Novi Sad*
i hrvatski pravopis danas«.

²⁸⁷ »Suglasničke skupine *ds* i *dš* nikad se u pismu ne jednače. Ova druga je dosta retka
(*odšetati*, *odšampati*, *podšišati*, *kadšto* i sl.), ali je *ds* vrlo često, zbog prefiksa *od*, *pod*,
nad, *pred* i zbog nastavka *-ski* i *-stvo*: *odseliti se*, *odstupiti*, *pod(sj)eti*, *nadstrešnica*,
predstaviti, *preds(j)ednik*, *gradski*, *ljudski*, *sudski*, *ljudstvo*, *sudstvo*, *srodstva*, *gospod-*
stvo itd. U narodnim govorima *d* se u ovoj poziciji ili pretvara u *t*, ili se gubi, ili se sliva s
narednim *s* u *c* (*otseliti*, *prestaviti*, *gospostvo*, *ljucki*, *gospocki*), ali ništa od toga ne ide u
književni jezik. (...)« Usp. Pešikan–Jerković–Pižurica 1994: 145.

	Belić 1923.	<i>Pravopisno uputstvo</i> 1929.	Belić 1930.	Belić 1950.	Pešikan– Jerković– Pižurica 1994.
<i>d + s</i>	otseći ljutski	otseći gradski	otseći ljudski	otseći ljudski	odsesti ljudski
<i>d + š</i>	otšetati	otšetati	otšetati	otšetati	odšetati
<i>d + c</i>	otcepiti	otcepiti	otcepiti	otcepiti	otcepiti
<i>d + č</i>	natčovečan	potčiniti	potčiniti	potčiniti	potčiniti
<i>d + ć</i>	otćušnuti	otćušnuti	otćušnuti	otćušnuti	otćušnuti

Vratimo li se sada hrvatskim pravopisima, potpunije ćemo moći spoznati mijene norme njima propisivane.

Brozova je norma putem kasnijih Boranićevih prerada njegova *Pravopisa*, pa slijedom toga i Babić–Finka–Moguševa *Hrvatskoga pravopisa* iz 1971, čuvenoga *londonca*, bila poprilično ustaljena. Međutim znatniju je izmjenu u korist fonološkoga unijelo – razumljivo – peto izdanje Boranićeva *Pravopisa* iz 1930. godine,²⁸⁸ dakako prilagođujući se odredbama propisanim godinu dana ranije u *Pravopisnom uputstvu*. Djelomično je odstupanje od ranije hrvatske tradicije predstavljao i tzv. novosadski *Pravopis* iz 1960. godine, i to propisujući kompromisno rješenje: bilježenje /d/ isključivo, ali i dosljedno ispred /s/ i /š/.²⁸⁹ To je naslijedio i Anić–Silićev *Pravopisni priručnik*.²⁹⁰ Međutim iskustva iz 90-ih godina 20. stoljeća nedvosmisleno nas uvjeravaju u to da će se – što se navedenog pravo-

²⁸⁸ »Zvučni suglasnik mijenja se ispred bezvučnoga u bezvučni s kojim je u paru. (...) Samo pred nastavcima *-ski* i *-stvo* ostaje *d* nepromijenjeno: *gradski*, *gospodski*, *sredstvo*, *susjedstvo*.« Usp. Boranić 1930: 28.

²⁸⁹ »Ako se *d* nađe ispred *s* ili *š*, ono u pismu ostaje neizmijenjeno ma u kome se položaju u riječi nalazilo: *predstava*, *odstupiti*, *predsjednik*, *potpredsjednik*, *gradski*, *ljudski*, *vojvodstvo*, *ljudstvo*, *sredstvo*, *vodstvo*, *odšetati*, *kadšto*, *odšampati*, *podšišati*.« Usp. *Pravopis* 1960: 64.

Iako je to značilo svojevrсно udaljavanje i od srpskog pravopisnog uzusa, podsjetimo da je ustvari riječ o vraćanju prvotnoj zamisli Vuka Stefanovića Karadžića. Pregledan popis razlika između novosadskih pravopisnih rješenja i hrvatskih, odnosno srpskih koja su im prethodila usp. u Mićanović 2014: 101–104.

²⁹⁰ »Fonem *d* s fonemima *s* i *š* očituje se u pismu kao *ds* i *dš*, a u izgovoru kao *ts* i *tš* (na granici prefiksa i korijena), odnosno *c* i *č* (na granici korijena i sufiksa): *odsad* (od + sad – izg. [ôtsad]), *odšetati* (od + šetati – izg. [otšétati]), *gradski* (grad + ski – izg. [grăčkĩ]).« Usp. Anić–Silić 1986: 117.

pisnog pitanja tiče – i nakon tridesetogodišnjeg prekida u uporabu neočekivano lako, tek uz neznatna kolebanja, vratiti ranija hrvatska rješenja.

Naime već se pojavom pretiska *Hrvatskoga pravopisa* iz 1971. godine (Babić–Finka–Moguš 1990) u svakodnevnoj pisanoj praksi moglo prilično jasno nazreti priklanjanje ranijoj hrvatskoj Broz–Boranićevoj pravopisnoj normi.²⁹¹ Stoga bi se lako moglo obraniti tumačenje da su rješenja u ponovljenom izdanju *Hrvatskoga pravopisa* istog autorskog trojca bila i jedina moguća: »Od tog se općeg pravila [jednačenja po zvučnosti, nap. L. B.] izuzima zvučni šumnik *d* koji u pismu ostaje nepromijenjen: a) u složenicama ispred bezvučnih šumnika *c, č, ć, s, š* [...] (Babić–Finka–Moguš 1994: 55).²⁹²

Odnos se fonološkog i morfonološkog u hrvatskoj pravopisnoj normi također može prikazati pregledno:

	Broz	Boranić V. izd.	Boranić X. izd.	Novi Sad	Babić– Finka– Moguš 1971.	Anić– Silić	Babić– Finka– Moguš 1994.
<i>d + s</i>	odsjeći gradski	otsjeći gradski	odsjeći gradski	odsjeći gradski	odsjeći gradski	odsjeći gradski	odsjeći gradski
<i>d + š</i>	podšiti	otšetati	odšetati	odšetati	odšetati	odšetati	odšetati
<i>d + c</i>	nadcestar	otcijepiti	odcijepiti	otcijepiti	odcijepiti	otcijepiti	odcijepiti
<i>d + č</i>	nadžovječni	otčepiti	odčepiti	otčepiti	odčepiti	otčepiti	odčepiti
<i>d + ć</i>	nadžutni	otćušnuti	odćušnuti	otćušnuti	odćušnuti	otćušnuti	odćušnuti

Ta pravopisna knjiga, uočava se, donosi važnu metodološku novost: jasno naglašava razliku između pravogovorne (ortoepejske) i pravopisne (ortografske) norme, s time da se pravogovornom bavi samo onoliko koliko je to nužno za uočavanje odlika hrvatskoga pravopisa (točnije, morfonološkoga načela u hrvatskoj pravopisnoj normi).

²⁹¹ Dalo se to zamijetiti i u hrvatskome tisku, koji je jednostavno u jednom trenutku u tim godinama vrlo frekventan leksem *otcepljenje* zamijenio *odcepljenjem*. To je proteklo bez ikakvih obrazloženja, gotovo šutke; čini se da u pravopisnu problematiku slabije upućena javnost i nije bila svjesna ikakvih mijena. (Isto se ne bi moglo reći za neka druga pravopisna pitanja, primjerice udvajanja pravopisnih znakova uz brojke, usputno pravopisno pravilo koje je ubrzo postalo pitanjem /i ideološkog/ opredjeljenja, odabira i ne samo jedne od dviju pravopisnih knjiga.)

²⁹² Valja napomenuti da to nije jedino priklanjanje morfonološkome u toj pravopisnoj knjizi, ali je ono koje nas ovdje posebice zanima. Naime predlažući neka dvojna pravopisna rješenja (tipa *mladci* i *mlaci*; *mlateci* i *mlaci*) može se pretpostaviti da pravopisci prednost daju prvome načinu bilježenja (pretpostavku, dakako, možemo dodatno osnažiti uvidom u kasnija pravopisna izdanja ovih autora). O problemima vezanima uz pravopisne dvostrukosti usp. Badurina 1994: 100–101.

Sve dosad iskazano prilično nas sigurno vodi prema zaključku: hrvatska se i srpska pravopisna tradicija dobrim dijelom preklapaju, naime i jedna su i druga u svojoj osnovi fonološke, ali se i razlikuju upravo po zastupljenosti morfonološkoga. U povijesti je hrvatske pismenosti uz fonološko načelo tradicionalno bilo više elemenata morfonološkoga negoli u srpskoj pismenosti Vukova i vukovskoga tipa (usp. ovdje u tekstu »Hrvatski slovo-
vopis i pravopis u predstandardizacijskome razdoblju«), pa ni hrvatski vukovci nisu smatrali uputnim tu praksu u većoj mjeri mijenjati. Konačno, u srpskim izvorima bit će oni zvani *zagrebačkom školom*.²⁹³ I to za-
pravo ide u prilog našoj tezi o samobitnosti hrvatske pismenosti i o *hrvat-
skosti* ovakva tipa fonološko-morfonološkoga pravopisa kakvim mi danas
pišemo. Nasuprot tome srpska se dvadesetostoljetna pismenost odlikova-
la težnjom za što dosljednijom provedbom fonološkoga načela. Ipak, do-
dirnih je točaka između dviju pravopisnih praksi bilo više, a mi ponajbo-
lje prepoznavamo dvije: pravopisi – i hrvatski i srpski – objavljeni 1930.
godine, nakon donošenja *Pravopisnog uputstva* te zajednički tzv. no-
vosadski pravopis iz 1960. godine. Međutim ni ti izravni pokušaji ujeda-
čavanja dviju pravopisnih normi nisu uspjeli trajnije zatrti razlike među
njima. Spoznavana u takvu ozračju djelatnost Broza i ostalih takozvanih
hrvatskih vukovaca konačno postaje manje upitnom, pa i sve teze o ne-
prihvatljivosti današnjega hrvatskog pravopisa i same postaju neprih-
vatljivima.

Komentirane pravopisne knjige, hrvatske i srpske (kronološkim slijedom)

1. Ivan Broz (¹1892, ²1893) *Hrvatski pravopis*, Zagreb [pretisak prvoga izda-
nja, Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Nacionalna i sveučilišna knjiž-
nica, Zagreb, 2014].
2. Aleksandar Belić (1923, 1930, 1950) *Pravopis srpskohrvatskog književnog
jezika*.

²⁹³ Tako, primjerice, Mihailo Stevanović (1989: 109), suprotstavljajući srpskoj, Belić-
evoj, praksi hrvatsku, piše i sljedeće: »Drugo je mišljenje *zagrebačke škole* (Maretića,
Boranića, Ivšića i njihovih učenika) prema kome se dosledno treba držati Vukova načina
pisanja *d* i ostavljati ga svagde neizmenjeno ispred *s* i *š*. Ali ga ovi većinom nisu ostav-
ljali samo ispred tih suglasnika nego i ispred svih bezvučnih afrikata u kojima se sadrže
elementi ova dva strujna suglasnika, tj. i ispred suglasnika: *ć, c* i *č*. U ovome je položaju *d*
ostavio neizmenjeno Ivan Broz u svome *Pravopisu* od 1892. g., pa su se skoro svi kasniji
pravopisi izdani u Zagrebu držali toga sve do najnovijeg vremena. Ova je, sada malo veća
nedoslednost, nekada bila prihvaćena i u Beogradu. (...) Ali su se u Beogradu uglavnom
držali Vukova odstupanja do pojave Belićeva *Pravopisa* od 1923, u kome je autor po-
kušao da primeni dosledan fonetski princip, i da i u pisanju menja suglasnik *d* u svakom
položaju, pa i ispred *s* (...)» (istakla L. B.).

3. Dragutin Boranić (⁶1930, ⁹1947, ¹⁰1951) *Pravopis hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Zagreb.
4. *Pravopis hrvatskosrpskoga književnog jezika* (1960) (izradila pravopisna komisija), Matica hrvatska – Matica srpska, Zagreb – Novi Sad.
5. Stjepan Babić – Božidar Finka – Milan Moguš (1971) *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb [pretisak Školska knjiga, Zagreb, 1990].
6. Vladimir Anić – Josip Silić (1986) *Pravopisni priručnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Sveučilišna naklada »Liber« – Školska knjiga, Zagreb.
7. Stjepan Babić – Božidar Finka – Milan Moguš (1994) *Hrvatski pravopis*, Školska knjiga, Zagreb.
8. Mitar Pešikan – Jovan Jerković – Mato Pižurica (1994) *Pravopis srpskoga jezika*, Matica srpska, Novi Sad.